

РУСЬ-УКРАЇНА ЗА КНЯЗЮВАННЯ ОЛЬГИ І СВЯТОСЛАВА

Історія України, 7 клас

Ігор КОЛЯДА, професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти

НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор історичних наук;

Олег ХМЕЛЬОВСЬКИЙ, студент факультету історичної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова

Мета:

- навчити учнів, сформувавши уявлення про князювання княгині Ольги та князя Святослава, характеризувати внутрішню політику княгині Ольги і князя Святослава Ігоревича; користуючись картою, визначити основні напрями зовнішньополітичної діяльності руських князів, кордони України-Руси; розкрити зміст понять «погости», «уроки», «полюддя»; засвоїти дати князювання Ольги і Святослава, дипломатичної поїздки Ольги до Константинополя, походів Святослава Ігоревича проти Хазарського каганату, перший і другий Балканські походи;

- розвивати в учнів критичне мислення, імператив компаративістики;

- виховувати в учнів інтерес до історії, толерантного ставлення до думок інших, шанобливого ставлення до минулого, пам'яток історії України.

Тип уроку: комбінований.

Навчально-методичне забезпечення: підручник.

В. Власов «Історія України. 7 клас», хрестоматія з історії України 7 клас від упор. А. П. Гриценка, Атлас з історії України 7 клас, карта «Русь-Україна за правління Ольги та Святослава».

Дидактичні матеріали: портрети-репродукції Ольги і Святослава, репродукція картини Машкова І. Г. «Свята рівноапостольна княгиня Ольга вступає в храм св. Софії в Константинополі».

ХІД УРОКУ

I. Перевірка домашнього завдання з теми: «Київська держава (Русь-Україна) за перших князів».

У ході **фронтального опитування** вчитель організує **репродуктивну бесіду**, пропонуючи учням відповісти на запитання та виконати завдання:

1. Розгляньте картину художника К. Лебедева «Полюддя» і проаналізуйте опис збирання на Русі данини Константина Багрянородного (с. 21). Як відбувався збір данини варягами з підвладних східнослов'янських племен?

2. Яка причина конфлікту князя Ігоря з деревлянами?

3. Визначте історичне значення правління князя Ігоря.

Індивідуальну роботу вчитель організовує пропонуючи учням, виконати завдання на дошці: заповнити таблицю «Політика перших руських князів»:

Князь	Внутрішня політика	Зовнішня політика
Аскольд і Дір (?-882)	Перетворення Києва на велике торгове місто та центр наддніпрянської держави; Розширення кордонів (владою Києва підкорено племена деревлян, сіверян, дреговичів)	Протистояння нападам кочовиків (боротьба з хозарами); Прагнення встановити контроль над важливими торговельними шляхами: перші походи на Візантію; похід на Закавказзя
Олег (882-912)	Консолідація східних слов'ян у єдину державу; Розширення кордонів держави, шляхом завоювання племен радимичів, сіверян, деревлян, мері, чудь і весь	Протистояння нападам кочовиків (боротьба з хозарами); Прагнення встановити контроль над важливими торговельними шляхами: походи проти Візантії 907 і 911 рр.; похід на Закавказзя
Ігор (912-945)	Відновлення влади над повсталими племенами уличів і деревлян	Протистояння нападам кочовиків (боротьба з печенігами); Прагнення встановити контроль над важливими торговельними шляхами: походи на Візантію 941 і 943 рр.; похід на Закавказзя

II. Актуалізація опорних знань та мотивація навчальної діяльності.

Актуалізувати опорні знання та мотивувати навчальну діяльність учнів учитель може під час вступної бесіди:

Смерть князя Ігоря порушила ту структуру володарювання в Східній Європі, котра трималася півстоліття на договорі й балансі між Києвом і племінними союзами. Попри те, що це мусило статися рано чи пізно, лише повстання древлян проти князя Ігоря призвело до того, що Київ у відповідь починає ліквідувати самостійність племінних князів, підпорядковуючи їх київським князям.

1. Пригадайте, яка система оподаткування функціонувала на Русі?

2. Чому після князя Ігоря київський престол посіла його дружина Ольга, а не син Святослав?

3. Які результати і наслідки мала політика перших князів Київської держави щодо Візантії?

Отже, на уроці спробуємо з'ясувати подальший процес державотворення в Україні, пов'язаний з князюванням Ольги і її сина Святослава, розкрити їхню внутрішню та зовнішню політику.

III. Вивчення нового матеріалу.

План теми уроку:

1. Русь-Україна за часів княгині Ольги:
 - а) внутрішня політика княгині;
 - б) зовнішньополітична діяльність Ольги.
2. Князювання Святослава.

1. Русь-Україна за часів князювання Ольги;

Під час **образної розповіді** з використанням портрету княгині вчитель формує в учнів уявлення про княгиню Ольгу:

Історичний портрет княгині Ольги дуже су-перечливий. З одного боку, вона, фактично керуючи державою, була жорстокою, непримиренною до ворогів, гордовитою, розважливою. Часи вимагали цих якостей, щоб зберегти свою незалежність. З іншого боку, після звернення до віри вона будувала храми, проповідувала ідеали Євангелія, вела місіонерську роботу. Княгиню Ольгу (бл. 910–969) літописець називав **«мудрішою за всіх людей»**, характеризував як вродливу, розумну, енергійну жінку й одночасно далекоглядну, холоднокровну та досить жорстоку правительку. Автор «Повісті врем'яних літ», складаючи шану їй, відзначає, що була Ольга «предтечею християнської землі, як вранішня зірка перед сходом сонця і як зоря перед світом». Вважають, що вона була не лише дружиною князя, а і його мудрою помічницею у справах, за відсутності Ігоря брала на себе всі турботи з управління державою. Посівши київський престол, багато зробила для зміцнення Русі. Ця мудра, сильна, харизматична жінка на цілих 17 років стала правителем Київської Русі – однієї з наймогутніших держав того часу. Нині в Києві, у Софійському музеї, зберігається знайдений під час розкопок на місці Десятинної церкви шиферний різьблений саркофаг. У ньому, крім кісток, було виявлено каблучку, за розміром жіночу, а також жіночу туфлю. Сам саркофаг, оздоблений різьбленням у вигляді хрестів під аркадою, розетками та стилізованими кипарисами, є досконалий витвір давньоруського мистецтва. Імовірно, що він належав княгині Ользі.

Отже, як і всіх святих Київської Русі, Ольгу вшановують як обдаровану чудотворною силою з Божої ласки, і вважають, що її моці, мають властивості зцілювати правовірних.

Завдання учням. Занотувати дати життя і правління княгині Ольги. Скласти план розповіді «Княгиня Ольга».

А. Внутрішня політика княгині.

Учитель, використовуючи прийом **розповідь**, аналізує наслідки деревлянського повстання:

Своє правління Ольга розпочала з придушення деревлянського повстання. Деревляни після вбивства Ігоря відправили до Києва послів із пропозицією княгині стати дружиною деревлянського князя Мала. Ольга поступово розпра-

вилася зі знатними мужами князівського роду, боярами та купцями, а згодом привела в покору народ деревлянський. Загибель Ігоря гостро поставила питання реформування системи державного управління на Русі й зокрема порядку стягування данини.

Завдання учням. Первісне закріплення. Як вчинила княгиня Ольга з послами та самими древлянами?

Під час **пояснення** вчитель визначає зміст основних понять, що розкривають внутрішню політику княгині Ольги:

Реформи – перетворення, зміни, нововведення в якій-небудь сфері суспільного життя

Полюддя (від «ходіння по людях») – збирання данини у формі натурального оброку з підлеглого населення в Київській Русі, що його провадив кожної осені київський князь або його намісник

Погости – місця зберігання зібраної данини та осередки центральної влади

Урок – фіксований розмір данини

Завдання учням. Занотувати до словника визначення понять.

Учитель, використовуючи розгорнуту характеристику і логічно-структурну схему, характеризує реформи за княгині Ольги:

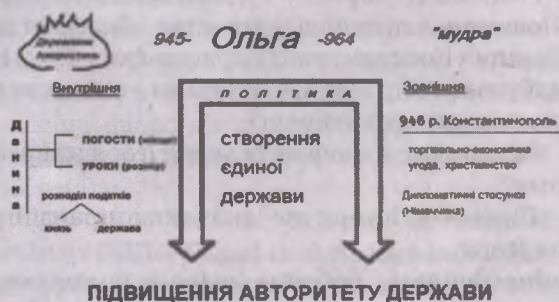
Княгиня Ольга здійснила такі заходи, спрямовані на реформування системи державного управління:

1) впорядкувала полюддя. Було чітко окреслено землі, із яких через певні проміжки часу стягувалася визначена данина.

2) за княжою скарбницею було закріплено «ловища» – землі, багаті на хутрового звіра, що забезпечувало її постійним прибутком.

3) установлювалися «уроки» й «оброки», які мали виконувати підлеглі в розмірах, що не позбавляли їх засобів до існування. Запровадженням «установ» було, імовірно, упорядковано адміністративні й судові дії княжих дружинників на місцях.

4) влаштовувалися «становища» й княжі «погости» – місця зберігання зібраної данини та осередки центральної влади.

Завдання учням. Занотувати схему до конспекту.

Б. Зовнішньополітична діяльність Ольги.

Під час **бесіди** з учнями вчитель пропонує проаналізувати репродукцію картини Машкова І. Г. «Свята рівноапостольна княгиня Ольга вступає в храм св. Софії в Константинополі»:

1. Якими засобами художник передає враження княгині Ольги від побаченого у Константинополі?
2. Які деталі засвідчують про важливість візиту княгині до столиці Візантії та шанобливого до неї ставлення.
3. Ви – руський дружинник, опишіть свої враження від прийому княгині Ольги у Константинополі.

Використовуючи **доведення**, вчитель розкриває зміст зовнішньополітичної діяльності княгині Ольги.

Дипломатична місія княгині Ольги до Константинополя було успішною. За повідомленням літописця, у Константинополі Ольга прийняла християнство. Було досягнуто домовленості, що руські дружини служитимуть імператорові, а Візантія за це сплачуватиме данину Русі. На її виконання Ольга надсилала руських воїнів, допомагала Візантії у війні з арабами 961 р., у боротьбі з норманами і болгарами. Руські купці отримували право безмитної торгівлі.

Завдання учням. Складіть схему: «Зовнішньополітичні успіхи дипломатичної місії княгині Ольги».

Узагальнення. Внутрішня та зовнішня політика княгині Ольги сприяла подальшій централізації управління державою, зміцненню централизованой монархії її міжнародного становища у Київській Русі, продовжили процес формування Руської імперії.

2. Князювання Святослава.

Історичне уявлення про князя Святослава Ігоревича вчитель формує, використовуючи прийом **аналізу літературного тексту**:

Святослав, син Ігоря та Ольги, посів київський престол досить пізно – у 964 р., у віці близько 30 років. Недовге князювання Святослава було періодом майже безперервних битв і воєнних походів.

Візантійський історик Лев Діакон, який сам бачив Святослава, у своїй «Історії» залишив опис його зовнішності: «На вигляд він був таким: середній на зріст, ні надто високий, ні надто малий, із густими бровами, із блакитними очима, із рівним носом, із голеною головою і густим довгим волоссям, що висіло на верхній губі. Голова в нього була зовсім гола, і лише на одному її боці висіло пасмо волосся, що означало знатність роду, і шия товста, плечі широкі й весь стан досить стрункий. Він виглядав похмурим і суворим. В одному вусі висіла в нього золота сережка, прикрашена двома перлинами з рубіном, уставленим між ними. Одяг на ньому був білим, який нічим, окрім чистоти, не відрізнявся від одягу інших».

Запитання учням.

1. Про які риси характеру свідчить опис зовнішності князя?
2. Яким чином психологічний тип Святослава міг вплинути на його політику?

Використовуючи прийом **доведення** й логічно-структурну схему, вчитель характеризує політичну діяльність князя:

Князь Святослав (бл. 931–972) уславився передусім як відважний воїн і талановитий полководець. Ставши самостійним правителем, Святослав здійснив декілька походів із метою зміцнення Київської Русі й примусив сусідні держави рахуватися з її інтересами. Нестор Літописець із великою любов'ю розповідав про князя, порівнюючи його за хоробрість із гепардом. Войовничість Святослава відповідала духу епохи, коли середньовічні правителі силою зброї формували території своїх держав. За роки свого порівняно нетривалого правління він пройшов походами від Середнього Поволжя до Каспію й далі Північним Кавказом і Причорномор'ям до візантійських володінь на Балканах, подолавши щонайменше 8000–8500 км.

Використовуючи **характеристику**, вчитель розкриває основні заходи зовнішньої політики князя Святослава.

Зовнішня політика князя Святослава відрізнялася такими заходами:

1) У 964–966 рр. Святослав розгорнув боротьбу проти Хозарського каганату.

2) Підкорив східнослов'янський племінний союз в'ятичів, який мешкав на річці Ока і сплачував данину хозарам.

3) Звільнив від залежності хозарам і примусив сплачувати данину Києву неслов'янські племена мерю, мурому, мешчеру, черемисів, мордву, буртасів і волзьких булгар.

4) Завдав нищівної поразки хозарам, оволодів їхньою столицею – містом Ітиль.

5) Підкорив і обклав даниною племена аланів, або ясів (предків осетин), і адигів, або касогів (предків адигейців і черкесів).

6) Приєднав місто Таматарха на Таманському півострові (дістало нову назву – Тмутаракань) і хозарську фортецю Саркел (дістала назву Біла Вежа).

7) Здійснив військові походи Великого київського князя Святослава Ігоровича проти Візантії та Болгарського царства протягом 968–971 рр., відомі також як Грецько-болгарська кампанія.

Завдання учням. Занотувати логічно-структурну схему.

Використовуючи **образну розповідь та тематичну карту**, вчитель ознайомлює учнів з **перебігом грецько-болгарська кампанії**:

967 або 968 р. Святослав на прохання Візантії здійснив набіг на Болгарське царство, проте невдовзі повернувся до Києва, який взяли в облогу печеніги. Після смерті матері Ольги Святослав 969 р. знову напав на Болгарію і цього разу підкорив собі східну частину Болгарського царства,

ослабленого внутрішнім розколом, після чого напав на Фракію, що належала Візантії. Відтак у 970–971 рр. візантійський імператор Іван Цимісхій провадив війну проти Русі та підкореної їй Болгарії, що призвело, зрештою, до відступу Святослава із Балкан.

Учитель для узагальнення знань учнів пропонує завдання по роботі з картою.

Завдання учням.

1. Знайдіть на карті наведені Нестором назви народів, країн, міст тощо і прослідкуйте напрями воєнних походів Святослава в 964–966 рр.

2. Які зовнішньополітичні наслідки мала політика Святослава Ігоровича?

Уявлення про внутрішню політику князя Святослава вчитель формує, використовуючи прийом художньо-літературного ілюстрування:

На відміну від Ольги, Святослав був язичником. Намовляння матері охреститися категорично відкидав, пояснюючи це тим, що з цього буде сміятися вся князівська дружина. Князь Святослав поділив свої землі між своїми синами – Ярополком (землі полян) – Київ, Олегом (землі древлян) і Володимиром (Новгород). Ось як про це сказано у літописі: **«У РІК 6478 [970]**. Святослав посадив Ярополка в Києві, а Олега в Деревлянах. У цей же час прийшли люди новгородські, просячи князя собі: «Якщо не підете ви до нас, то ми знайдемо князя собі». І сказав їм Святослав: «Аби хто до вас пішов!» І відмовився [йти до них і] Ярополк, і Олег. І сказав Добриня: «Просіте Володимира», – бо Володимир був од Малуші, улюблениці Ольжиної; [Малуша] ж була /41/ сестра Добриніна, а отцем їм обом був Малко Любчанин, отож Добриня був вуєм Володимирові. І сказали новгородці Святославу: «Дай нам Володимира».

І взяли новгородці Володимира собі, і пішов Володимир з Добринею, вуєм (дядьком) своїм, до Новгорода, а Святослав – до Переяславця.

Завдання учням. Відповісти на запитання: Яку мету мав князь настановляючи своїх синів у найбільших племінних центрах?

Розкриваючи події, пов'язані з загибеллю князя Святослава, вчитель використовує сюжетну розповідь.

Під час повернення до Києва навесні 972 р. Святослава вбили печеніги. «Уночі на острові Хортиці, коли на руських воїв зрадою напали печеніги, коли загинула передня дружина, а на світанні Святослав з кількома воями почав останній бій з ворогами, воїн Микула до останку його захищав, волів життя віддати, щоб урятувати князя, але допомогти не міг: Святослав мертвим упав на холодну скелю, Микула, посічений, порубаний, без пам'яті повалився поруч з

ним. Ніби уві сні пам'ятав Микула похорон князя, лодію з тілом Святослава, яку обіймав вогонь, дим над островом і дніпровими водами, воїв, що стояли серед холодних пісків, а там – темна ніч в очах, скуті руки й ноги, смерть... Та це була не смерть. Дуже міцного кореня, живучий, як і батьки його та діди, був чоловік Микула-любечанин. Вої з княжої дружини після смерті Святослава взяли безтрепетне тіло Микули й інших поранених, на руках понесли мимо порогів, далі на веслах, а часом під вітрилами попливли вгору Дніпром. Одного ранку Микула прийшов до пам'яті, сперся на руки, підвівся, сів. Він лежав у лодії, яку гнали супроти течії десятків жилих рук; попереду, позаду, скрізь попід берегами вгору поволі посувалася сотня лодій – все, що лишилось від воїнства князя Святослава. – От як судив Перун, – здригаючись від свіжого вітру, сказав Микула гребцям. – Кості зрослись, шкіру зтягло – такий нібито я, як і був... Дивний чоловік Микула-любечанин. Хіба міг він знати, що був зовсім не таким, як колись, – волосся посивіло, тіло й обличчя зтягли зморшки, очі вицвіли, червоні шрами на чолі й поготів змінили його.

– Гай-гай! – тихо говорив сам з собою Микула. – Бачу, що й щит мій та меч вціліли, – він доторкнувся до них рукою, – і дань моя не пропала, – Микула побачив під насадом торбинку з начинням та гречкою, – все, все ціле, аби тільки сили рукам і ногам... Додому, додому! – він глибоко вдихав дніпрове повітря, впивався пахоццями квітів і трав.

Так повертались з далекого походу проти ромейів вої князя Святослава. Їх було небагато – з Києва виходили десятки тисяч, тепер усі тулилися на сотні лодій, а багато з них були покалічені, мали тяжкі рани. Навкруг буяла весна, на очах воїв росли, наливались, цвіли трави; вони бачили, як на рольних землях над Дніпром тяглось до сонця, пішло в колос, зацвіло, наливалось усяке жито; вони пливли попід кручами, де на кодолах, а де на веслах, від весі до весі, від города до города, з Переволоки на Воїнь, від Сакова на Родню, Заруб, Іван, а там мимо Треполя й Вітичева прямували до Києва. Київ!!! О, як часто і з якою любов'ю думали вони в походах, у чужих землях про рідний стольний город над Дніпром! На брані, коли доводилось стояти віч-на-віч з ворогами, у кривавих січах під Адріанополем, Преславою, Доростолом, коли над головами витала смерть, у довгі безсонні ночі, коли вони – закривавлені, посічені – лежали на холодній землі й не знали, що готує їм наступний день, – завжди і скрізь одна думка про отчину й город Київ підтримувала їх, давала силу й насагу. І от за Вітичівським поворотом, коли лодії проминули сліпучо-жовтий острів і випливали на широке плесо, вдалині відкрились синьо-зеленкуваті гори, чорні обриси

довгої стіни на них і золотисті дахи, круті схили передграддя. Усі на лодіях схопились. Над Дніпром настала велія тиша – гребці опустили в воду довжелезні свої весла, керманічі залишили стерну, тільки вода дзюркотіла за бортами, десь глухо гупнула, упавши в воду, підмита бистрею круча.

– Людє! Київ! – залунало раптом на одній лодії, на другій, третій...

І, правди ніде діти, у багатьох з цих бувалих воїв, що ніколи й ні перед чим у світі не здригались і не тремтіли, дужче забились серця, зрадлива волога пойняла очі – о рідна земле, яка ти солодка еси!

А гребці вже опускали в воду весла, стернові скеровували тепер лодії просто на гори, залякли руки ставали дужими, м'язи пружними, лодії вирівнювались, збирались у ключі, так полетіли вперед, що райдуги бризок іскрились над ними, за кермами кипіла вода. До Києва вже давно, ще ранньої весни, долинула вість, що вої князя Святослава пливуть додому Дніпром. Це була смутна вість. Колись, п'ять літ тому, Київ проводжав у далекий похід воїв, їх вирушала тоді на п'ятистах лодіях двадцять тисяч, суходелом – через землі тиверців і уличів – ще тридцять тисяч, тепер усі вони пливуть на лодіях – скільки ж тих лодій вирвалось з чорної пащі Руського моря, скільки воїв – їхніх батьків, синів, братів – несуть на собі?!

У Києві чатували, з раннього ранку до ночі дивились на пониззя Дніпра – чи не видно там знайомих вітрил, чи не повертаються вої з походу? І в той час, коли вої князя Святослава від Вітичева дивились на Київ, звідти з гір одразу побачили лодії, всюди покотилась вість, що лодії пливуть, вої повертаються додому. Множество людей кинулось до Почайни – тут були горяни* (***Горяни** – мешканці Гори), ремісники й кузнеці з передграддя, купці, смерди, всякі ниці* (***Ниці** – убогі, бідні.) люди з Подолу. Коли лодії стали наближатись до Києва, Боричевим узвозом з Гори спустився оточений воеводами й боярами і князь Київського столу Ярополк. Він зупинився на високому пагорку над Почайною попереду всіх людей – у білому, золотом шитому платні, з червоним корзном на плечах, у зеленого хза* (***Хоз** (хзовий) – сап'янова шкіра) чоботях, з мечем біля пояса – молодий, дуже гарний лицем син князя Святослава. Лодії наближались, ось вони розвернулись широким півколом, стали завертати до берега – червлені колись, зелені, голубі, а тепер темні, обпалені гарячим сонцем, обвіяні морськими вітрами, оздоблені різьбленими з дерева банькатими турами, вепрами, дивами. Рипів пісок. Лодії одна за одною зупинялись біля круч. У безмов'ї стояли люди на березі. Скільки їх, цих лодій, – десять, двадцять, сто! О боги, рятуйте, як мало! Вої на лодіях підводились, широко розплющеними, тривожними

очима дивились на берег, звідти за ними стежило безліч жіночих, чоловічих, дівочих очей. Першою з лодій вийшла старша дружина. Що вони несуть на високо піднятих руках? О, це меч і щит князя Святослава! Один за одним почали виходити й вої. Чому ж вони, вийшовши на берег, не кидаються до своїх рідних і близьких, а стоять мовчазні й замислені? От хтось із старшої дружини, це воевода Рубач, що дивиться нині на світ єдиним правим оком, хоч бачить, либонь, більше, ніж допреже, наказує:

– Приготуймося, вої!

І всі вони спроквола, поважно стають так, як і на полі битви: старшина із знаменами князя Святослава і земель попереду, живі вої – з списками, луками, пращами – десятками й сотнями за ними.

Першим рушає вперед воевода Рубач, за ним крокує старша дружина, ідуть ринді* (*Ринді – прапороносці) – вони несуть знамено князя Святослава, на якому змальовано два перехрещені списи, а під ним – меч його і щит.

Князь Ярополк прийняв знамено, у нього затремтіли руки, коли він узяв, вийняв з піхов меч свого батька. Якусь хвилину князь Ярополк стояв, тримаючи цей меч. До нього зараз були прикуті тисячі очей воїв і киян, він мусив, як вимагав древній закон і покон, дати роту* (*Давати роту – присягати) над зброєю князя Святослава.

– Спасибі вам, дружино, що чесно боролись за рідну землю й утвердили славу Русі, а сюди принесли знамено, меч і щит отця мого князя Святослава! – промовив, збліднувши, князь Ярополк. – Слухайте ж мене, дружино, мужі, люде, і нехай це чує вся Русь... По завіту предків моїх і отця Святослава даю роту берегти мир і тишу в землі своїй, нещадно боротись з нашими ворогами, не шкодувати для цього ні сил своїх, ні самого життя! Піднявши меч, він поцлував його пересохлими устами. Воїв оточили люди київські. Тепер уже видно було, хто живий повернувся з походу, а хто нині спочиває у вирії, живі кинулись до живих, на березі Почайни зчинився великий плач – то плакали батьки, що не діждались синів, жони, що втратили своїх чоловіків, діти, що залишились без отців, а згодом східну частину Болгарського царства приєднала до своїх земель Візантія – так описує ці події В. Скляренко у своєму романі «Святослав».

Отже, у своїй державотворчій діяльності князь Святослав приділяв увагу активній зовнішній політиці, яка мала переважно завойовницьку спрямованість. Численні війни Святослава призвели до виснаження Русі; було втрачено дипломатичні зв'язки з провідними християнськими державами, налагоджені Ольгою. Зі смертю Святослава в історії Русі завершилася доба далеких воєнних походів. Наступники князя-воїна зосе-

редилися на освоєнні раніше завойованих земель і розбудові держави.

Організуючи дидактичну гру «Мозковий штурм», учитель пропонує учням обговорити і відповісти на проблемне запитання: **Святослав Ігоревич: видатний державець чи нерозсудний воїн?**

IV. Закріплення вивченого матеріалу.

Учитель організовує колективну роботу та застосовує **репродуктивну бесіду**:

1. Якими заходами княгиня Ольга спробувала зміцнити внутрішньополітичне становище на Русі?

2. Якими були зовнішньополітичні успіхи княгині Ольги?

3. Чому князя Святослава історики називають «Завойовником»? На карті покажіть основні походи князя Святослава.

V. Підбиття підсумків уроку.

Учитель у ході розповіді підбиває підсумки теми.

Внутрішньополітичні заходи княгині Ольги сприяли об'єднанню східнослов'янських племен у єдину державу. У зовнішньополітичній діяльності княгиня Ольга визначила нові підходи, віддаючи перевагу мирним засобам перед воєнними. У своїй державотворчій діяльності князь Святослав приділяв увагу активній зовнішній політиці, яка мала переважно завойовницьку спрямованість.

Зі смертю Святослава в історії Русі завершилася доба далеких воєнних походів. Імперія Святослава, коли така й існувала (у чому переконані чимало з істориків), розпалася так само стрімко, як і була створена, знищення Хазарського каганату відкрило прикордоння для кочівників Сходу, а язичницька політика «останнього вікінга» Русі децентралізувала державу. Після смерті Святослава розпочалася міжусобна боротьба за київський престол.

V. Домашня робота.

Опрацювати текст параграфа.

Підготувати відповіді на запитання:

1. Чому княгиня Ольга звернулася до імператора Оттона I з проханням похрестити Русь? Які зовнішньополітичні обставини сприяли такій політиці княгині? Як цей крок вплинув на подальшу зовнішньополітичну діяльність України-Руси?

2. Український історик Михайло Грушевський називав князя Святослава «давньоруським спартанцем» і «першим запорожцем на київському столі». Поясніть, як ви розумієте наведені характеристики.

3. Виконайте завдання до контурної карти за темою «Україна-Русь за князювання Ольги і Святослава».